

DE WERELD VAN HERMANN HESSE TUSSEN TWEE GEDICHTEN

• Alfred Krans

De literaire carrière van Hermann Hesse bestond van begin tot het einde en zelfs tot ver na zijn dood uit pieken en dalen, uit golfbewegingen, die hem nu eens mateloos populair maakten, dan weer verguizing en eenzaamheid brachten. En eigenlijk gold dat ook voor zijn persoonlijke leven. Drie huwelijken, waarvan het laatste met Ninon Dolbin meer dan 30 jaar, tot aan zijn dood, heeft stand

gehouden, verschillende psychische crises, die met hulp van de psychoanalyse konden worden bezworen, levenslange pijnlijke problemen met zijn kortzichtige ogen en zijn jicht, armoede en rijkdom en altijd maar weer die compassie met zijn medemens, die hem vrienden over de gehele wereld bezorgde. Geluk en verdriet lagen steeds dicht bij elkaar en soms versmolten ze tot een eenheid, die hij alleen maar in zijn gedichten tot uiting kon brengen. De jonge Hesse begon rond zijn 23^e met het schrijven van gedichten, verhalen en literaire kritieken. Hij had zich ontworsteld aan het piëtistische ouderlijke

milieu, waarin het usance was de kinderlijke wil te breken, zodat de zaden van het geloof beter in de nog onschuldige ziel konden worden gezaaid. Maar Hermännle liet zich niet breken en verzette zich met hand en tand tegen de pogingen van zijn ouders hem in het piëtistische gareel te krijgen. Pas veel later in zijn leven zal hij dit piëtisme, ontdaan van het dwingende concept, weer een plaats in zijn denken geven, maar dan in combinatie met de Chinese en Indische filosofie.

Begin 20 had hij al een hele strijd om het bestaan achter de rug en pas toen kon hij zich inlezen in de Europese, maar vooral Duitse literatuur. Hij liet zich zwaar beïnvloeden door de Duitse romantici, zoals blijkt uit een van zijn eerste gedichten, die hij in 1900 schreef:
Speelman

**Lentes en zomers stijgen
Groen omhoog en zingen liederen,
Versieren bont de wereld en nijgen
Moe zich naar de aarde neer.
Dromend uit de krans der dagen
Komen vluchtig lichte uren
Bij mij omhoog als mooie sagen,
Lachen, stralen, zijn verdwenen.
Huiverend in de kentering van de dag,
Hoe ook goud en liefde wenken,
Laten treurig mijn handen
De versierde lier zinken.**

Een typisch fin-de-siècle-gedicht met een naïeve dromerige wereld en een duidelijke invloed van de romantische volksliederen van Eichendorff. Hesse als neoromanticus, die het estheticisme omarmde, bij zijn lezerspubliek werd hij er populair mee. Ook in zijn vroege romans *Peter Camenzind*, *Gertrud*, *Roßhalde* vinden we die esthetische wereld terug en zijn lezers vonden het prachtig. En toen kwam de eerste wereldoorlog. Het had een impact op Hesse, die nog tot ver in zijn leven zou doorklinken. Zijn esthetische wereld lag aan scherven en maakte plaats voor een wereld van oorlog, bloed, bewapening, slachtoffers, dood. Het veroorzaakte een hevige crisis bij hem en hij werd een overtuigd pacifist, maar hij zette zich tot 1919 wel in voor de Duitse krijgsgevangenen. De populaire Hesse werd nu bespot en bespuugd door zijn vroegere lezers en uitgemaakt voor landverrader en lafaard. Nog in de jaren twintig ontving hij dagelijks talloze haatbrieven, vooral van Duitse studenten. De breuk was definitief, van beide zijden. Hesse kon en wilde nooit meer schrijven over de esthetische wereld van voor de oorlog, hij kon zijn nieuwe inzichten in het begin alleen maar publiceren onder het pseudoniem Emil Sinclair. En met *Zarathustras Widerkehr*, maar vooral met de roman *Demian* won hij een nieuw lezerspubliek, vooral onder de jeugd. Hesse werd weer populair met romans als *Der Steppenwolf*, *Siddhartha*, *Die Morgenlandfahrt* en *Narziß und Goldmund*. Hij verdiepte zich steeds meer in de psychoanalyse, het gnosticisme, de Indische religies, de Chinese filosofen en zag in de jaren twintig al de verderfelijke invloed van het nazisme. En dat laatste zou hem fataal worden in de jaren dertig. De nazi's verboden nog net niet zijn boeken, maar verklaarden ze wel voor ongewenst en dat hield in, dat zijn werken onder de toonbank moesten worden verkocht en niet meer werden herdrukt. Hesse antwoordde hierop met zijn magistrale roman *Das Glasperlenspiel*, waaraan hij jaren had gewerkt en die de intellectuele tegenhanger werd van de schreeuwerige, nationalistische nazicultuur. Hier kon hij zijn ideeën over vrijheid, individualisme, intellectualisme kwijt en hierdoor kon hij zich staande houden tegenover de barbarij van de nazi's. Het boek kwam uit in 1944 in Zwitserland, waar hij al sinds 1912 woonde, maar werd door weinigen opgemerkt.

En dan wordt in 1946 aan Hesse de Nobelprijs voor literatuur, de eerste na de tweede wereldoorlog, toegekend. "Voor zijn inspirerend schrijverschap, dat – groeiend in stoutmoedigheid en diepgang – het klassieke humanistische ideaal en een hoge stijlopvatting laat zien." Het was niet alleen een politieke keuze, maar de Zweedse Academie heeft ook een voorkeur voor dubbeltalenten. Zo kregen in het verleden de Colombiaan Gabriel Garcia Márquez, schrijver en filmer, Henri Bergson, schrijver en filosoof, de prijs. En Hesse was schrijver en schilder. Veel Nobelprijswinnaars zijn inmiddels al lang vergeten, wie heeft er nog gehoord van Carl Spitteler, Sigrid Undset, Juan Jiménez, Ivo Andrić? Maar anno 2011 is Hesse nog steeds bekend, hoewel hij vanaf 1946 nog een lange weg had te gaan. Tussen 1946 en zijn dood in 1962 zonk hij steeds verder weg in de vergetelheid. In de Engelstalige landen kende niemand Hesse, zijn eigen schuld, want hij was nooit geïnteresseerd in Engelse vertalingen van zijn werk, in de oosterse wereld weer wel, in Duitsland werd er zelfs zeer neerbuigend gedaan over deze "omhooggevallen provinciale schrijver". Het werd anders na zijn dood. De Engelse schrijver Colin Wilson deed midden jaren vijftig het voorbereidende werk voor een immense Hesse-hausse met zijn artikel *The romantic outsider*, waarin hij Hesse ziet als een outsider in de maatschappij, wars van conventies en collectieve regels. Maar de grote doorbraak kwam in 1963 met het artikel *Hermann Hesse: Poet of the Interior Journey* van de Amerikaanse drugsprofessor Timothy Leary, die Hesses roman *Der Steppenwolf* zag als een handboek voor hallucinatorische trips. Duizenden en duizenden hippies uit Amerika

en later overal in de wereld, zagen Hesse als hun goeroe, terwijl hij zelf nooit drugs had gebruikt. Miljoenen exemplaren van zijn boeken gingen over de toonbank en dat hield aan tot de jaren tachtig. Toen schoof de jeugd op naar rechts en kwam Hesse langzaam maar zeker weer in de vergetelheid terecht. Maar niet helemaal. Nog steeds wordt er onderzoek gedaan naar Hesse, zijn huizen in Calw, Gaienhofen en Montagnola zijn pelgrimsoorden voor Hessekenners, er worden colloquia en conferenties gehouden over hem, hij heeft nog steeds een lezerspubliek en zijn boeken worden regelmatig herdrukt. Hoe komt dat? De ideeën van Hesse zijn tijdloos, spreken niet alleen de jeugd aan, maar ook volwassenen, die genoeg hebben van de consumptiemaatschappij en de oppervlakkige cultuur van het steeds maar meer, de voosheid van politieke partijen, het collectieve egoïsme en de rotheid van de economische wereld. Hesse heeft duizenden brieven ontvangen van jong en oud, waarin hem om raad werd gevraagd. Wat moet ik doen om verder te leven, hoe overwin ik mijn crisis, waarom is mijn leven zo'n puinhoop? Hij heeft ze allemaal beantwoord, maar nooit een rechtstreeks antwoord gegeven, hij wilde en kon dat niet, maar hij heeft altijd verwezen naar zijn boeken, daar kon iedereen zijn antwoord vinden. Als Hesse aan het eind van zijn leven een geestelijk testament zou hebben gemaakt, had daar ongeveer dit in gestaan:

“In mijn sprookje *Der schwere Weg* wordt beschreven, hoe je als jonge mens veel dingen doet onder het motto “Ich muss, ich muss”, maar dat je dat in je leven om moet buigen naar “Ich will, ich will”. Dan pas heb je het doel van je leven bereikt, maar het is een lange weg en de meesten gaan de weg nooit tot het eind, maar keren terug of slaan af naar zijpaden, die uiteindelijk verzanden. Want deze weg is ongemakkelijk en stelt hoge eisen, terwijl die andere, brede weg naar de aanpassing, naar de burgerlijkheid, naar het geld verdienen zoveel gemakkelijker is. Er is maar één op de honderd, die de lange weg niet opgeeft, maar verder gaat en ik ben één van die honderd. Voor mij heeft die brede weg ook zijn verleidingen, maar ik heb geen keus, ik ben voor die andere weg bestemd. En daarmee heb ik me losgemaakt van die negenenegentig anderen en dat is mijn hele leven zo gebleven.

En wat is dan de zin van mijn leven, mijn lange weg? Compassie. Compassie met de medemens, de belangrijkste eigenschap van Boeddha. Compassie is het mee lijden met mensen in ellendige omstandigheden, maar ook de passie voor iemand anders. Compassie moet je ook hebben voor onbekende mensen, die in de metro zitten, de straat vegen, groente verkopen, mensen van wie we direct of indirect afhankelijk zijn. Ook voor je vijand moet je compassie hebben, want je leert daardoor tolerantie.

Het getal twee is belangrijk in mijn leven. Het is in de Chinese, Indische en westerse symboliek een negatief getal, dat de complexiteit van de wereld uitdrukt in talloze tegengestelde paren: man en vrouw, dag en nacht, liefde en haat, goed en kwaad, maar ook de complexiteit van de menselijke ziel, waarin zich een subjectief en een objectief ik bevindt. Het subjectieve ik is zeer wisselend, grillig, afhankelijk van invloeden van buitenaf en leert ons alleen, dat het menselijk geslacht zwak en koppig is. Het objectieve ik, dat in het subjectieve verborgen en vermengd is, is niet persoonlijk, maar ons aandeel aan het leven. Het is moeilijk dit ik te volgen, want het is stil en geduldig, terwijl het andere ik brutaal en ongeduldig is. En wie weet, waar het ene ik begint en het andere ophoudt, zou wijs zijn.

De zin van een mensenleven is het overwinnen van deze dualiteit, de bevrijding uit deze tegenstellingen, zodat je een toestand van eenheid creëert, van rust, waarin de spanningen van de wereld zijn weggefallen. En dat is Brahma. Brahma is voor de mens de hoogst bereikbare fase van volkomenheid, het is een metafysisch punt, waarbij de

dualiteit is samengesmolten tot eenheid, het is zijn en niet – zijn, sterfelijk en onsterfelijk. En dat is mijn lange weg, waar ik al een flink stuk op gevorderd ben, ik wil fluctueren tussen de beide polen van het leven, tussen de beide grondpeilers van de wereld en ik wil proberen de beide levenspolen naar elkaar toe te buigen. Maar dat laatste zal me nooit lukken. Toch is er een duister bevel in mijn binnenste om het steeds weer te proberen, het is de drijvende kracht van mijn leven. De weg is lang en zwaar, soms ga je op vleugels, dan lukt alles, vaak mislukt de poging om van “Ich muss” naar “Ich will” te komen, doordat je verkeerde keuzes maakt (het keuzeprobleem in de existentiële filosofie van Sartre), doordat je ineens het leven ziet als een absurditeit, waarin je als een Sisyphusfiguur bent gedwongen steeds maar weer dezelfde dingen te doen. Daar moet je tegen rebelleren en dan word je toch een gelukkig mens, zoals Camus zegt in “Le mythe de Sisyphé”. En soms walg je van de schijnheilige maatschappij en voel je je een anti – held. Zoals Bardamu in “Voyage au bout de la nuit” van Céline. En toch wil ik steeds weer de mens dienen om tot dat ene punt te komen. Als dan mijn tijd is gekomen om het tijdelijke met het eeuwige te verwisselen, zal de eeuwige gerechtigheid datgene wat ik als mens in het leven heb gepresteerd niet met een vaste maat meten, maar met mijn persoonlijke en unieke maat. Er zal worden gevraagd: “Ben jij ook werkelijk de Hermann Hesse geweest en geworden, voor wie jij de talenten en erfelijke eigenschappen hebt meegekregen?” Dan kan ik hoogstens zeggen: “Nee, ik ben het niet geworden, maar ik heb het ten minste naar mijn beste vermogen geprobeerd.” Als ik dat oprecht kan zeggen, ben ik gerechtvaardigd en heb ik de proef doorstaan. Ieder van ons heeft een taak en een erfenis meegekregen, eigenschappen van vaders- en moederskant, van zijn voorouders, van zijn volk, van zijn taal, talenten en gebreken en dit alles samen is Hij en dit unieke, dat in mijn geval Hermann Hesse heet, moet hij beheren en ten einde leven, laten rijpen en ten slotte min of meer volledig terug geven. Het komt dus niet op een objectieve prestatie aan, maar dat je, wat je is meegegeven in je leven zo zuiver mogelijk ten uitvoer brengt. Duizenden verleidingen kunnen je van deze weg afbrengen, maar de grootste verleiding is, dat je heel iemand anders wilt zijn, dan je bent en dat je idealen volgt, die je niet kunt bereiken en niet bereiken moet. Maar dan kom je er toch steeds weer achter, dat je het met je eigen talenten en gebreken moet doen en dat je tevreden met jezelf moet zijn. Pas dan ben je in harmonie met de wereld. Wees dus altijd jezelf, in de zin van het Indische tat twam asi, het Chinese Tao en het christelijke “heb je naaste lief zoals jezelf”. Het is niet alleen een leidmotief in je jeugd, maar ook als je in de tweede helft van je leven bent terecht gekomen en je, vaak tot je verrassing, andere krachten van jezelf ontdekt. Wees jezelf, niet in een toekomst, maar morgen, vandaag, nu.

En hoe verliep mijn leven tot nu toe? Ik ben begonnen aan de goede pool van het leven, van geluk, van zon, van positivisme. Ik heb geprobeerd duizenden lezers de weg te wijzen naar literatuur en taal, naar schoonheid en kunst, maar meer nog als Narziß een Goldmund op de lange weg te zetten. En in het midden van mijn leven was het blijkbaar genoeg en moest ik de bitterheid van de andere levenspool gaan smaken, van de negativiteit, van de donkerheid, van de tranen. Ik leerde wat verdriet is, wanhoop, uitzichtloosheid. Het is het verhaal van Josef Knecht, die in “Das Glasperlenspiel” de pedagogische provincie Kastalia verlaat met de sociale opdracht leraar te worden, om mensen te helpen hun ik gemakkelijker te vinden met als doel de vervolmaking van zichzelf.

Zover ben ik nu. Ik probeer de beide polen naar elkaar toe te buigen. Ik vecht, soms als een Don Quichot, ik heb compassie, ik leer tolerantie, in de hoop, dat ik dichtbij Brahma kom.

Mijn opdracht in het leven is maar klein en beperkt: ik moet andere zoekenden leren hoe de wereld in elkaar zit en hoe ze zich daarin staande kunnen houden. Soms is dat alleen maar hen de troost geven, dat ze niet alleen zijn. Ik kan dus slechts de waarheid en oprechtheid dienen en daarmee ook de schoonheid, want dat is er een uitingsvorm van. Tot een gemeenschap heb ik nooit behoord, behalve dan tot die van de Morgenlandreizigers, een bond van gelovigen, waarvan de bestaansvorm overeenkomt met die van Kastalia in *Das Glasperlenspiel*. En dan merk je al tientallen jaren, dat er ook nog andere mensen zijn, die in stilte werken aan hetzelfde en uitvoeren, wat in het *Glasperlenspiel* wordt genoemd: *Paululum appropinquat*, het een stap dichterbij brengen van onze opdacht. Het is een humanistische opdracht, die weliswaar respect voor de religie heeft, maar er buiten leeft. Heb je naaste lief, want hij is jezelf is een christelijke vertaling van het Indische *tat twam asi* en hoe je dat moet invullen, hangt van de stem in je innerlijk af op momenten van inkeer en contemplatie. Wat het leven op deze momenten van mij verlangt, heb ik geprobeerd te verwerkelijken, ook als het tegen wetten en heersende opvattingen indruist. Deze stem kun je niet bevelen of je eraan opdringen, je kunt hem alleen maar ondergaan. Wie dat niet kan, zoekt zijn heil bij de kerk, bij de wetenschap, in de politiek, bij instanties die kant en klare programma's en recepten hebben. Zij kiezen uiteindelijk niet voor de lange en mooiere weg, die naar een eigen leven en zingeving voert, maar keren terug of slaan af. Daarom kan ik ook nooit tot een kerk behoren, hoewel het piëtisme en het katholicisme in zijn oervorm mij zeer na staat. In iedere kerk ontbreekt de vrijheid van geest, omdat elke kerk zich de beste vindt en de enige en andere religies als dwaalleren afdoet. Wat Luther, Calvijn, pausen, islamieten hebben aangericht, is in de wereldgeschiedenis tot op de dag van vandaag te zien. De weg naar de kerk is gemakkelijk te vinden, de poorten staan wijd open en propaganda is er genoeg, de weg naar Kastalia is moeilijker, omdat niemand wordt uitgenodigd om ze te gaan. Kastalia is vergankelijk, net zoals alle menselijke werken en om deze vergankelijkheid in het gezicht te zien, daarvoor heb je geestelijke moed nodig. De zin van mijn leven ligt in de verdediging van de persoonlijkheid, van het individu tegenover de staat, de school, de kerken, tegenover alle soorten collectieven, de massa. Het grootste gedeelte van de mensheid is niet erg gedifferentieerd en heeft weinig talenten, heeft geen eigen leven en weinig denkvermogen, maar leeft en handelt als massa en dat zal altijd zo blijven. Hoe sneller de mensheid zich vermenigvuldigt en hoe meer technische middelen ze bezit, hoe meer ze vervlakt en tot een gelijkvormig collectief wordt. De mens in de massa heeft alleen als opdracht zich zo geruisloos mogelijk aan te passen en zijn persoonlijke verantwoordelijkheid tot een minimum terug te schroeven. Waar dat toe kan leiden kunnen we lezen in *De opstand der horden* van Ortega y Gasset, Hitlers *Mein Kampf* en de geschriften van Stalin. Een individualist ziet, hoort, voelt en denkt nauwkeuriger en gevoeliger, met meer nuances, maar hij is ook eenzaam en aan veel gevaren blootgesteld en zal nooit het geluk van de verantwoordingsloze massa smaken. Hij moet zijn leven in dienst van zijn vervolmaking, van zijn zelfwording stellen en daarmee dient hij tegelijkertijd de mensheid, want alle culturele waarden, godsdienst, kunst, filosofie etc., ontstaan op deze lange weg. Op deze weg wordt het individualisme tot een dienst aan de gemeenschap en verliest zo zijn odium van egoïsme. De individuele mens met al zijn erfenissen, talenten en mogelijkheden kan dus wel een advocaat gebruiken. Ik heb vele grote en sterke machten tegen me gehad en hun vaak brute en gemene strijdmiddelen gevoeld en steeds weer bevestigd gekregen hoe bedreigd en weerloos het individu is, de niet gelijk geschakelde en hoe hij bescherming en liefde nodig heeft. Daarom ben ik altijd voor de onderdrukte en tegen de onderdrukker, voor de aangeklaagde en tegen de rechter, voor

de hongerige en tegen de vreter. Tegenover de massieve afwijzingen en aanvallen van de collectieven staan de vaak radeloze individuen, die bij mij een beetje warmte en troost vinden, maar die zich toch niet altijd gesterkt voelen en soms verward raken, omdat ze de taal van de kerken en de programma's gewend zijn, een taal, die geen twijfel kent en geen ander antwoord heeft dan van het geloof en de gehoorzaamheid. Vele jonge mensen zijn teruggekeerd naar de kerk of de staat, maar een aantal heeft zich ook onttrokken aan al die gemeenschappelijkheden en bindingen en heeft zich op mij beroepen of op anderen, die als advocaat van het geweten fungeren zonder een marsbevel of een catechismus te vragen. Het gaat mij niet om de versterking van ordeningen en bindingen, want dan zou een menselijke samenleving niet mogelijk zijn en niet om de verafgoding van het individualisme, maar om een samenleving, waarin de mens geen kuddedier is en waarin hij zijn uniekheid mag houden. Het is een strijd van de kleine Don Quichot tegen grote windmolens, een strijd, die uitzichtloos en onzinnig lijkt, maar die toch moet worden gestreden, want Don Quichot heeft niet minder gelijk dan de windmolens. En vaak brandt er dan een wild verlangen in mij om die burgerlijke, tevreden gezichten van de kuddedieren in hun nek te draaien, om die tevredenheid, dat keurige optimisme, die vette cultuur van het middelmatige en modale kapot te slaan. Maar met geweld verlies je je geloofwaardigheid en gebruik je uiteindelijk dezelfde methoden, die je wilt bestrijden en daarmee bereik je niets. Geweld is het kwade en geweldloosheid de enige weg voor hen, die wakker zijn geworden. De aarde zal nooit een paradijs worden, je moet altijd op lijden en onderdrukking bedacht zijn, maar je mag nooit zelf bereid zijn om te doden. Je mag voor je geloof sterven, maar niet voor je geloof doden. “

Het allerlaatste gedicht dat Hesse heeft geschreven, heet *Kraken van een geknikte tak*. Hij had er drie versies van gemaakt en de laatste, zeer bondige versie, op het bed van zijn vrouw Ninon gelegd. Een dag later was hij dood.

Splinterig geknikte tak,
Hangend al jaar na jaar,
Droog kraakt hij in de wind zijn lied,
Zonderblad, zonder schors,
    Kaal, vaal, van een lang leven,
    Van een lang sterven moe.
    Hard klinkt en taai zijn gezang,
    Klinkt koppig, klinkt heimelijk bang
    Nog een zomer,
    Nog een winter lang.

Dit is de sprong in de laatste ruimte, waar de dood een voortzetting is van het leven. Dit is ook de zin van het bestaan, de gebroken tak als symbool van het vluchtige leven. Maar dit is ook tao, Bhagavad Gita, zen en Oetinger. De esthet Hesse is tijdens zijn leven langzaam maar zeker verdwenen in het Morgen- en het Avondland.

2011-3

Hermann Hesse

Een biografie in essays en

artikelen Uitgeverij Aspekt, 2011